

value changes that led to the commercialization of education. It's found that the problem of commercialization of higher education is mainly reduced to the problem of compensation of insufficient budgetary financing costs by the costs of consumers interested in such kind of service. Special attention is paid to the social consequences of development and accessibility of education in the face of rising prices for educational services and reduction of the number of budget places in universities; and also the formation in the public mind false-education values, formal relationship to education and knowledge.

Key words: *commercialization of education, educational services, education market, consumer, universities, false-education values.*

УДК 13:124.5, 316.752

В. І. Дуденок, Л. М. Ліпич

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті аналізується природа цінностей як певної форми відношення до світу та звертається увага на особливості становлення ціннісних орієнтацій студентської молоді в період трансформації соціальних структур. Зазначається, що проблема цінностей – це проблема значимості чого-небудь на відміну від власне існування. Обґрунтовується, що утвердження загальнолюдських цінностей можливе за умови формування особистісного «Я» з певним рівнем самодетермінації і внутрішньої свободи. Підкреслюється, що в сучасному суспільстві відбуваються значні динамічні процеси, визначальною особливістю яких є не лише загострення соціальних диференціацій, а й поглиблення диспозицій в системі переживань, що супроводжують студентську молодь. У якості основних рис, що відрізняють в молодіжному середовищі студентство, зазначаються: соціальна активність, згуртованість, професійна спрямованість, пошук сенсу життя та засвоєння нових ідей, потрібних для прогресивних соціальних перетворень. Звертається увага на зміну пріоритетів студентської молоді в освітній площині. Аргументується висновок, що освіта сьогодні набуває подвійного, нового змісту: є засобом досягнення економічного успіху і інструментом доступу до нових життєвих форм і стандартів.

Ключові слова: *цінності, ціннісні орієнтації, студентська молодь, трансформація соціальних структур, самодетермінація, внутрішня свобода.*

Постановка проблеми. Молодіжна проблематика є однією з найбільш обговорюваних і стратегічно значимих для розвитку сучасного суспільства. Актуальність вивчення цінностей та формування соціально релевантних ціннісних орієнтацій у молоді, зокрема, студентської, обумовлюється, насамперед, проблемами трансформації соціальних структур і відносин, що відбуваються в сучасному суспільстві. Загальновідомо, що молодь, точніше, наявні у неї ціннісні орієнтації, – це вагомий індикатор суспільних змін, що відбуваються постійно. Особливо це стосується освіченої молоді, бо саме вона через певний час буде брати активну участь у визначенні та коригуванні цих змін.

Сьогодні, коли процес соціалізації молоді відбувається в умовах зламу культур, властивих кожній з них традицій та стереотипів, перед кожною молодою людиною постають питання щодо її орієнтацій на смислоутворюючі цінності, за допомогою яких відбуваються пошуки шляхів до самовизначення та самоідентифікації.

Філософія у своїх дослідженнях не може залишатися осторонь питань, пов'язаних з молодіжною проблематикою, адже це стосується однієї з окремих соціально-демографічних груп, що відрізняється не лише своєю особливою віковою визначеністю, а й своїми соціально статусними ознаками, які відіграють роль тих факторів, від яких залежить спосіб відбору даною групою пріоритетних для неї цінностей. Саме через відбір і відбувається становлення того, що філософи, соціологи, психологи та представники інших суспільствознавчих наук називають ціннісними орієнтаціями і що спонукає до відповідних досліджень в кожній з них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження цінностей та формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді знаходиться на перетині різних, але разом з тим тісно взаємопов'язаних наукових дискурсів. Як відомо, філософська традиція вивчення цінностей бере початок з неокантіанства, і осьовим виміром аксіологічної площини є ствердження того, що в просторі суспільних відносин ми завжди маємо справу з людською суб'єктивністю і ситуативністю, починаючи з банального волюнтаризму і піднімаючись до інтерсуб'єктивності. З позицій методології важливу роль відіграли дослідження ціннісного відношення як різних проявів духовного освоєння світу (В. Федотова, Є. Бистрицький, В. Толстих). Безумовно, значне місце в освоєнні аксіологічних проблем займають праці М. Бердяєва, А. Камю, Ф. Ніцше, В. Розанова, в яких звертається увага на особистісно-екзистенційний аспект людського буття. Цікаві літературно-філософські розвідки аксіологічних проблем здійснені в Україні О. Забужко, Л. Костенко, Є. Сверстюком (ідеї трагічності та неоднозначності нашого існування).

У сучасному дискурсі в центрі уваги є проблеми «становлення молоді» (І. Кон, Є. Головаха), «вибору професії», «професійного самовизначення», «професійної мобільності» (В. Осовський, Л. Шпак, Л. Аза, О. Вишняк, В. Шубкін), «становлення молодого спеціаліста» (О. Якуба, Д. Зюзін) тощо.

Слід відзначити, що для вітчизняної філософської науки проблема формування цінностей студентства не нова, але в умовах глобалізації і трансформації соціальних структур і відносин радянського типу суспільства на пострадянське, в якому змінилося соціально-економічне становище молоді, вона залишається недостатньо вивченою і такою, що вимагає подальшого осмислення.

Мета статті: на основі філософського обґрунтування категорії «цінності» виявити особливості формування ціннісних орієнтацій у сучасної студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Логіка дослідження цінностей багато в чому залежить від їх вихідного визначення. Якщо розуміти цінності як предмети, явища і процеси, а також їх якості і властивості, здатні задовольняти потреби, інтереси та побажання людей, то не виникне проблеми цінностей, оскільки при такому визначенні оцінка предмета зводиться до його корисності або марності. Слід зазначити, що в даному випадку ми маємо, власне, не визначення цінностей, а характеристику блага, оскільки на перший план висувається речовий характер того, що зветься цінностями, їх здатності задовольняти потреби, об'єктивна сторона.

Визнання людської суб'єктивності і ситуативності невід'ємним компонентом буття і діяльності, власне, тільки й ставить проблему цінності, уможлиблює позитивну її теорію. При такому розгляді проблема цінності – це проблема значимості чого-небудь на відміну від власне існування. Витоки такого аналізу містяться в філософії Г. Лотце і Г. Когена.

Таким чином, для конституювання цінності недостатньо об'єктивної підстави, необхідне ще й суб'єктивне прийняття цієї основи в якості цінності, тобто основа повинна мати певну значимість для суб'єкта. Значимість виражається у формі переживання. Почуття є тим необхідним, що виявляється в самих різних випадках ціннісного ставлення, почуття і є елементарною формою буття цінності для суб'єкта.

Відомо, що цінності – найважливіші компоненти людської культури поряд з нормами та ідеалами. Їх існування вкорінене в екзистенціальній активності суб'єкта культурної творчості, його діалозі з іншими людьми, орієнтованому не тільки на область суцього, а й на значиме, нормативно-належне [5].

Цінність може бути зрозуміла як певний стан психіки і свідомості. Тому неодмінним її компонентом є переживання, що є і процесом її формування і наступним її суб'єктивним сприйняттям. Іншими словами, цінність як переживання має великий діапазон: від інстинктивних потягів і так званих фіксованих установок, які, як правило, не усвідомлюються, до чіткого раціонального вибору і, навіть, пошуку сенсу.

У процесі повсякденного життя індивіда переживання одного і того ж значення може мати різну інтенсивність, через що набувається особистий чуттєвий досвід. Однак у

коливаннях переживань є досить значимий момент: реально існуюче може переживатися як не значиме, і, навпаки, реально не значиме може переживатися як значиме. Але те, що ніколи не переживалося, не набуде значення дійсної цінності і, навіть у разі, коли розум підказує, що «це цінне», визначення цінності не вийде за межі логічної абстрактності, не набуде тієї міри значимості, що спонукає до необхідного і вільного вибору.

Зазначимо, що перехід існування в цінність через оцінку створює враження, що цінність – щось об'єктивне, а оцінка – суб'єктивне визначення міри його значення. Насправді, оцінка – складова цінності, а оцінка і цінність, взяті разом, – показник належності до культури, де суб'єктивність – головна визначальна риса, що уможливорює перехід від властивого тваринам пристосування до перетворення світу у відповідності до людських потреб, включаючи аспекти морального та естетичного порядку.

Отже, ціннісне – це не банально меркантильне, як це дехто хоче представити, а те в людській суб'єктивності, що вводить у свідомість принцип відбірковості, дихотомії добра і зла, порядності і підступності, права й безправ'я, свободи і залежності, рівності та нерівності, краси і потворності тощо. Іншими словами, соціально культурна значимість самої цінності полягає у тому, що завдяки їй у повсякденному житті виникають антиномії (культурні антиномії), що забезпечують культурі як поступовий і безперервний розвиток, так і тимчасові відступи, що спостерігаються у часи, коли починає переважати неадекватне визначення шкідливого як цінного.

З огляду на це треба зазначити, що значення цінності переживається, а її соціально зумовлений зміст – усвідомлюється. Без такого усвідомлення виникає загроза масового визнання шкідливого як цінного. Тут можна підкреслити, що, скажімо, проблема істини виникає на етапі, коли є потреба переконатися у тому, якою мірою визначене на рівні почуттів як цінне відповідає його соціальному призначенню.

Може здатися, що ми відійшли від заявленої теми в абстрактні судження про цінності і оцінки, але без вказаних уточнень важко збагнути те, яким чином під впливом включення в навчальний процес у ВНЗ відбувається корекція в ціннісних орієнтаціях молодих людей, що стають студентами.

У молодому віці людині властивий пошук стійких підстав свого буття, а у випадку зі студентами відбувається ще й переосмислення сенсу власного буття через орієнтацію на майбутню професію. Причому, поступове включення в професію через навчання багато у чому визначає те, якою мірою професія набуває статусу цінності. А відомо, що ми живемо в той час, коли основна кількість випускників за отриманим фахом не працює, але освіта визначає, наприклад, коло, в якому після закінчення вузу кожен з освічених людей перебуває.

З огляду на це вагомим значення набувають:

- студентське середовище;
- умови життя і побуту;
- соціальна поведінка;
- спосіб проведення вільного часу;
- ціннісні орієнтації, що переважають серед оточуючих студентів, а особливо світоглядні і політичні орієнтації, тощо [4].

До перерахованого можна додати питання престижу, соціальну активність, пошук сенсу життя, спроможність продукувати нові ідеї та ставлення до змін, що супроводжують соціальні перетворення.

Не секрет, що в умовах соціального розшарування студентство не може залишатися соціально однорідним. Тому не дивно, що в студентському середовищі спостерігається різне ставлення до існуючих в суспільстві соціальних структур, до соціуму в цілому, до соціальних змін, що відбуваються в державі. Іншими словами, наявна в суспільстві ціннісно-нормативна структура поширюється і на студентське середовище і вона не в останню чергу впливає на формування ціннісних орієнтирів серед студентів, на їх соціальну активність та мобільність.

Як бачимо, студентська молодь – це не просто окрема демографічна група людей, а соціальна група, для якої вік є лише тим часом фізичного життя, в якому відбувається соціально визначений пошук життєвого шляху через вибір майбутньої професії. Тому саме в цей час цінності і сенси стають визначальними для людей.

Як відомо, особливість сенсу полягає у тому, що він безпосередньо пов'язаний з цілепокладанням, з ідеальним образом речі або дії, певним зразком, ідеалом. Отже, сфера цінностей – не лише область сущого, а й належного, де оцінка похідна від деякого масштабу, що задається ідеальним чином. У ціннісному відношенні не можна відокремити дійсне, зумовлене самим об'єктивним світом, від ідеального уявлення про нього, не зруйнувавши власне ціннісного ставлення, сприйняття суб'єктом будь-чого як цінності.

Осягнення природи цінностей, їх засвоєння студентством може пролити світло на формування суспільних відносин, проблеми становлення нових поколінь, сприяти знаходженню оптимальних рішень при постановці світоглядних питань.

Молодь є суб'єктом суспільного відтворення, в той же час вона залежить від самого суспільства, від вектора суспільного розвитку і вибору, який надає дане суспільство своїм молодим людям. Одна з таких залежностей полягає у тому, що освіта як соціальний інститут виконує одну маловідому латентну функцію – відтворення соціально групової, включаючи класову, структури суспільства, хоча це не означає, що кожен зі студентів у майбутньому обов'язково підніметься по соціальній драбині. І тим не менше, студентська молодь пов'язана з набуттям професійних знань, що надає їй особливого значення у відтворенні соціальної структури суспільства і зумовлює ролі, які вона відіграє в системі суспільного розподілу праці.

Загальновідомо, що саме від становища молоді і, зокрема, студентської, в суспільстві, від засвоєння нею системи цінностей і ціннісних орієнтацій, її соціального потенціалу і самопочуття, духовного світу залежить майбутнє соціуму. Ціннісна свідомість молоді являє собою складне соціально-психологічне утворення, що спрямоване на задоволення певних соціально-значущих потреб, воно виконує регулятивну роль: орієнтує поведінку молоді в її соціально-професійному становленні.

Інтенсивний процес стратифікації пострадянського суспільства, зокрема українського, відмічений інституційним зламом і розпадом сфери уявлень про вищі цілі, про соціально можливе [1], що в західноєвропейській і американській соціології визначається як «аномія».

Сучасна ситуація в пострадянському суспільстві характеризується станом ідейно-світоглядних трансформацій, коли соціальні ідеали і цінності радянського суспільства не визнаються, а ліберальні, офіційно схвалені, культивуються інститутами соціалізації, усіма можливими засобами, до яких відносяться ЗМІ, система освіти, правові інституції, мистецтво, що і є свідченням існування не тільки явної, а й латентної, політики трансформації українського суспільства як складової пострадянського географічного та культурного простору.

Одним із первинних агентів соціалізації молоді виступає інститут освіти. Соціологічні дослідження свідчать про те, що одними із значущих цінностей для сучасного студентства є економічні цінності. Це означає, що економічні цінності здебільшого впливають на формування ціннісних орієнтацій – «індивідуальний вибір цінностей як норм поведінки» [2, с. 509]. Студенти бажають отримати не просто професію, а високооплачувану професію. Самореалізація студентів підштовхується не лише бажанням принести користь людям, а й бажанням вижити, завдяки професії. Отже, саме економічні цінності великою мірою сьогодні впливають і на духовний стан студентів та їх життєві орієнтації.

Враховуючи час вступу в свідоме життя поколінь сьогоднішніх студентів, можна прийти до висновку, що освіта нині втрачає свій колишній соціальний зміст. Вона набуває подвійного, нового змісту: як засіб досягнення економічного успіху і як інструмент доступу до нових життєвих форм і стилів. Слід відзначити, що «...інститут освіти в інституціональній структурі суспільства сам стає структурованим на типи навчальних закладів за таким принципом, що тепер цей інститут грає не функцію

відтворення культури, а функцію відтворення соціальної структури», а твердження про те, що «... наявність різноманітних навчальних закладів нібито дає можливості задовольнити різні інтелектуальні потреби різних соціальних груп... приховує основну функцію інституту освіти – відтворення капіталістичної соціальної структури, а не народ і культуру в цілому» [3, с. 228].

У відповідності до цієї (латентної) функції будь-яка широта пропозицій в галузі освіти веде більшою мірою до горизонтальної диференціації, а не до вертикальної (розподіл прошарків не тільки за доходами, але ще і за рівнем освіти). А отже, освіта перестає відігравати роль соціального ліфта. У такому разі, отримання освіти далеко не завжди стає засобом підйому соціальними сходами, – переходом на вищий соціальний щабель, а часто стає банальним виживанням. Тим більше, що значна частина випускників ВНЗ роботи за спеціальністю не знаходить.

Дана обставина стала визначати зростання культурних диспозицій в структурі ціннісних орієнтацій студентської молоді, що пов'язується суперечністю між прагненням успіху і матеріального благополуччя та приреченою на виживання повсякденністю.

Аналіз ціннісних орієнтацій студентської молоді дозволяє зазначити, що в сучасному суспільстві відбуваються значні динамічні процеси, визначальною особливістю яких є не лише загострення соціальних диференціацій, а й поглиблення диспозицій в системі переживань, що супроводжують освічену молодь, яка не знаходить очікуваного місця в сучасному суспільному житті. Але всі існуючі трансформації навряд чи можна було б назвати кризою загальнолюдських цінностей, згадка про яку стала вже публіцистичним і науковим міфом. Аргументи на користь кризи приводяться такі: поширилось скептично-нігілістичне ставлення людини до моральних норм, яке виявляється у зневазі, відмові орієнтуватися на загальноприйняті закони людського співіснування. На це слід зауважити, що криза (а вона завжди супроводить зміну суспільних відносин) стосується не загальнолюдських цінностей, а навпаки – класових, національних, релігійних тощо. Якщо говорити про цінності на рівні суспільства, то в історичному минулому вони були аж ніяк не загальнолюдськими, оскільки саме людство було поділене на групи, класи, нації тощо. Звідси і певні традиції та моральні норми, що вимагали від людини бути насамперед часткою якоїсь спільноти, жити заради неї. При такому підході немає людини як особистості, самоцінності, немає власне моралі, бо відсутній вільний вибір.

Висновки. Осягнення природи цінностей допомагає нам зрозуміти специфіку формування суспільних відносин, розкрити сутність передачі соціального досвіду майбутнім поколінням, сприяє знаходженню оптимальних рішень при загостренні світоглядних проблем.

Аналіз цінностей і ціннісних орієнтацій студентської молоді дозволяє зазначити, що в сучасному суспільстві відбуваються динамічні процеси структурування, формування і зміни ієрархії цінностей і ціннісних орієнтацій студентства. Цінності і ціннісні орієнтації студентської молоді знаходяться в прямій залежності від історичного типу соціальних структур, що і повинно бути в центрі уваги філософів та соціологів.

Список використаної літератури

1. Капустин Б. Г. Кризис ценностей и шансы российского либерализма / Б. Капустин // Политические исследования. – 1992. – № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/text/26540668/>
2. Николаенко В. Л. Социология культуры: краткий словарь / [под науч. ред. Туленкова Н. В.] / В. Л. Николаенко, Л. Г. Николаенко. – К.: ИПК ГСЗУ, 2011. – 577 с.
3. Николаенко Л. Г. Социальная структура знания: полемичные нотатки. Монография / Леонид Николаенко. – К.: ДАККІМ, 2004 – 250, [1] с.
4. Студентство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://enc-dic.com/enc_sovet/Studenchestvo-85883.html
5. Ценности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovari-online.ru/word/>

Одержано редакцією   14.08.2014
 Прийнято до публікації   21.08.2014

Аннотация. Дуденок В. И., Липич Л. М. Особенности формирования ценностных ориентаций у студенческой молодёжи. В статье анализируется природа ценностей как определенной формы отношения к миру и обращается внимание на особенности становления ценностных ориентаций студенческой молодежи в период трансформации социальных структур. Обосновывается, что утверждение общечеловеческих ценностей возможно при условии формирования личностного «Я» с определенным уровнем самодетерминации и внутренней свободы. Подчеркивается, что в современном обществе происходят значительные динамические процессы, определяющей особенностью которых является углубление диспозиций в системе переживаний, сопровождающих студенческую молодежь. В качестве основных черт, выделяющих студенчество в молодежной среде, указываются: социальная активность, сплоченность, профессиональная направленность, поиск смысла жизни и усвоение новых идей, необходимых для прогрессивных социальных преобразований. Обращается внимание на изменение приоритетов студенческой молодежи в образовательной плоскости. Аргументируется вывод, что образование сегодня является средством достижения экономического успеха и инструментом доступа к новым жизненным формам и стандартам.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, студенческая молодежь, трансформация социальных структур, самодетерминация, внутренняя свобода.

Summary. Dudenok V. I., Lipich L. M. Specific features of forming of the valued orientations for student young people. The article examines the nature of values as a certain form of relationship to the world; the authors draw attention to the peculiarities of formation of value orientations of students and youth during the transformation of social structures. It is substantiated that assertion of universal values is possible on condition of formation of personality with a certain level of self-determination and inner freedom. It is emphasized that in today's society there are significant dynamic processes, the main feature of which is not only aggravation of social differentiations but also deepening of dispositions in the system of experiences that accompany students and youth. The main features that are distinguished among young people by students are: social activity, cohesion, professional orientation, search for the meaning of life and assimilation of new ideas, needed for progressive social changes. Attention is drawn to the change of priorities of students and youth in the education sector. The authors concluded that education today takes on double and new meaning: it is the way to achieve economic success and the tool access to new forms of life and standards.

Key words: values, value orientations, student youth, the transformation of social structures, self-determination, inner freedom.